

WAAR IS JOHNY?

WAAR IS JOHNNY?

De zoektocht naar een
Congoleser Belg in Dachau

Wannes Peremans



'Beschouwen misschien thans sommigen het voorbije
heroïsme als niets dan ijdelheid en overbodige
moed; geloof mij, het is nooit zonder nut
zijn plicht te doen!'

- Willy Sel, 11 september 1993



Concentratiekamp Dachau, kort na de bevrijding door
het Zevende Amerikaanse Leger op 29 april 1945

I

Een beetje in elkaar gedoken en in veel te grote kleren zit hij op een vierkant blik tussen het vuil, met in zijn linkerhand een half afgekloven beschuit. Hij kijkt recht in de lens, zonder veel uitdrukking. Hij is niet extreem mager en zijn ogen staan niet hol in hun kassen, zoals je zou kunnen verwachten. Het is namelijk zo dat de foto gemaakt is in het concentratiekamp van Dachau, kort nadat Amerikaanse militairen de Duitsers uit het kamp hebben verjaagd. Op diezelfde dag, de dag dat het kamp van Dachau werd bevrijd, zijn Adolf Hitler en Eva Braun in hun bunker in Berlijn getrouwd. Een dag later zijn ze dood, een week later valt Berlijn en is de oorlog voorbij. Johnny moet op dat moment nog wachten in het kamp, niet iedereen kan tegelijkertijd terug naar huis. Maar ook al zit hij nog achter prikkeldraad en slaapt hij nog in de overbevolkte en vuile barakken, Johnny weet dat hij vrij is en dat hij heel binnenkort eindelijk aan zijn leven kan beginnen.

Tot een paar dagen voor de foto wordt gemaakt, is Johnny politiek gevangene van de nazi's, al bijna drie jaar houden ze hem vast in verschillende gevangenissen en kampen. De laatste negen maanden brengt hij door in het kamp van Dachau, een van de oudste en grootste concentratiekampen van nazi-Duitsland.

Ik ben de foto van Johnny toevallig tegengekomen tijdens mijn werk. Sinds een jaar of 25 ben ik redacteur in de sector van de televisiemakerij. Daar zorg ik voor de verhalen die verteld

worden in televisie- en andere audiovisuele producties. In 2020 en 2021 had ik het geluk en het genoegen te kunnen meewerken aan *Voices of Liberation*, een ambitieuze en internationale reeks documentaires van regisseur Koen Mortier. De reeks gaat over de bevrijding van West-Europa, aan het einde van de Tweede Wereldoorlog. Sinds mei 2022 is *Voices of Liberation* in Nederland te bekijken via Netflix, sinds september 2022 ook in Vlaanderen, via Streamz (omdat Nederland in mei 1945 werd bevrijd en België in september 1944).

Het was mijn job op zoek te gaan naar geschreven getuigenissen, om de montages van *Voices of Liberation* mee te doorspekken. Geschreven getuigenissen, maar dan wel neergeschreven tijdens de bevrijding zelf. Brieven van soldaten aan hun ouders, dagboeken van locals, militaire rapporten... Als het genoteerd was op het moment dat het gebeurde, dus terwijl de geschiedenis zich ontvouwde, kwam het in aanmerking voor de reeks. Memoires of na de oorlog afgenomen interviews wilde Koen niet gebruiken. Wat na de feiten wordt geschreven is altijd minder authentiek en vaak ook erg gekleurd door het feilbare geheugen. Ik was dus een goed jaar lang zoet met het zoeken naar zoveel mogelijk persoonlijke tijdsdocumenten om het verhaal van de bevrijding van West-Europa mee te vertellen.

De voorlaatste aflevering van *Voices of Liberation* gaat over de eindfase van de Tweede Wereldoorlog. In de lente van 1945 kunnen de geallieerden eindelijk de Rijn oversteken en verder oprukken door Duitsland. Tijdens die snelle overrompeling bevrijden ze de concentratiekampen die ze op hun weg tegenkomen. Een van de laatste kampen die worden bevrijd, is dat van Dachau. In mijn zoektocht naar geschreven getuigenissen over de bevrijding van het kamp van Dachau vond ik al

snel de verslagen van de eerste journalisten die het kamp binnengingen. De eerste geallieerden in het kamp van Dachau waren de Amerikanen, met in hun zog een aantal fotografen en journalisten. Zij beschrijven de onwaarschijnlijke ellende die ze er aantreffen, maar hun teksten waren zo gruwelijk dat de kranten en tijdschriften waarvoor ze werkten niet alles wilden publiceren. Ze beschrijven de smerige barakken vol uitgemergelde, wandelende skeletten die meer dood dan levend apathisch voor zich uit zitten te staren, alsof ze wachten op de verlossing van de dood.

Ik zocht verder en vond brieven van militairen die naar huis schreven over de trein vol uitgemergelde lijken die stilstond bij de ingang van het kamp. Sommige van de lijken in de wagons waren aangevreten door nog levende gevangenen, de enige manier die ze nog zagen om te overleven. Tientallen wagons met duizenden gevangenen die halsoverkop op de trein naar Dachau waren gezet in Buchenwald, dat ontruimd moest worden omdat de Amerikanen in aantocht waren. De soldaten die de trein vol dode gevangenen zien, schrijven erover aan hun ouders, en hebben het ook over de stapel rottende lichamen bij het crematorium. Er waren zoveel lijken, de ovens konden niet volgen...

Ik vond het dagboek van Edgar Kupfer-Koberwitz, een Duitse gevangene die erin was geslaagd jarenlang stiekem te noteren wat hij allemaal zag en beleefde. Elke dag in het kamp kon zijn laatste zijn, niet het minst omdat hij alles zo gedetailleerd documenteerde. Hij beschrijft hoe het kamp in de laatste maanden van de oorlog steeds meer overbevolkt raakt, en hoe tyfus in de wintermaanden honderden doden per week maakt. Ondertussen moeten ze voortdurend schuilen voor

La Belgique Indépendante was een sluikblad dat veel (geo-) politieke spotprenten publiceerde, maar soms stonden er ook opiniërende, christelijk geïnspireerde stukken in:

Een mensch die een fout begaat, dient gestraft weze hij Jood of Kristen. En laat het waar zijn dat de Joden soms hunne plicht tegenover het vaderland vergeten hebben, geen enkele natuurwet laat toe zulk een collectieve straf aan het Joodsche volk te voltrekken. Zeker niet de Duitschers, wiens officiële moraal regelrecht indruist tegen de Kristens Zedenleer.

In de eerste paragraaf staat een zinnetje waarvan mijn wenkbrauwen even de hoogte in gaan: ‘En laat het waar zijn dat de Joden soms hunne plicht tegenover het vaderland vergeten hebben.’

Zelfs in een krant van het verzet worden de Joden hier als groep gestigmatiseerd. Waren ze dan echt nergens graag gezien? Geen wonder dat het voor de Duitsers niet moeilijk was om bij het collaborerende deel van de bevolking helpers te vinden voor de Jodenrazzia's zoals in Antwerpen in de zomer van 1942.

Naast de weinig sympathieke opmerking over de Joden staat in hetzelfde artikel ook heel duidelijke anti-Duitse taal:

Duitschland, het land dat de ontucht betaalt, waar ongehuwde vrouwen, die wenschen moeder te worden, hun kind door den staat zien opvoeden en voor hunnen liefde (...) tot het vaderland (...) vijfhonderd mark betaalt [sic] krijgen.

Duitschland, het land waar het ontwerp klaarlag om teeltkampen in te richten, een man voor tien vrouwen, medisch juist berekend.

Duitschland, het land dat zich door God uitverkooren denkt met aan hun hoofd den Hitler, den door de voorzienigheid beschermde en met Goebbels die durft beweren dat er zoo er ooit mirakels geschied zijn de redding van de Führer in den bomaanslag op leven het grootste is.

Duitschland, het land dat zijn heropbouw te danken had aan de Joden, had niet het recht zulke straf uit de hands Gods te nemen, de eenige die oordelen mag over de misdaad aan zijn goddelijke zoon bedreven door het Joodsche Volk, en die op zijn beurt zal straffen den hoogmoedige die zich nevens en boven hem stellen wilt.

De tekst hierboven is verschenen in een clandestiene uitgave van *La Belgique Indépendante* in 1941, Johnny heeft ze naar alle waarschijnlijkheid zelf nog rondgedragen in Mechelen. Spijtig genoeg heeft hij zijn activiteiten niet geheim kunnen houden. De Duitsers gingen actief op zoek naar mensen die zich met sluikers en andere verzetsdaden bezighielden en daarbij werden ze geholpen door openlijk collaborerende organisaties, zoals het VNV. In de zomer van 1941 was al een hele groep Mechelse weerstanders aangehouden na een mislukte bomaanslag op Cinema Luxor. Aan die eerste grote arrestatiegolf kunnen Johnny en Jean nog ontsnappen, maar een jaartje later worden ze alsnog verraden door leden van het VNV, dat de Gestapo bijstond. Om de ideologische oriëntatie van het Vlaamsch Nationaal Verbond heel kort te situeren: in de zomer van 1942 staat in hun ledenblad *Volk en Staat* het volgende te lezen over de grootschalige razzia's op de Joodse gemeenschap van Antwerpen:

Het schijnt zo dat we stilaan rondom onze redactiekantoren weer ruimer zullen kunnen ademhalen en nu er week na week huizen en appartementen in de buurt leegkomen kunnen we tenminste eens

Op de tijdslijn staat te lezen dat Johnny na de oorlog en tot aan zijn dood in 1993 in Mechelen is blijven wonen, bijna vijftig jaar lang dus. Als dat klopt – en zolang ik geen bewijs heb van het tegendeel, wil ik het graag geloven – dan moeten er in Mechelen toch nog mensen rondlopen die Johnny hebben gekend. Tussen de doden op de begraafplaats heb ik hem niet kunnen vinden, maar misschien kunnen de levenden mij verder helpen.

Ik kijk nog maar eens naar de verschillende berichten op de tijdlijn en zie dat er onder de foto van Johnny in Dachau wat reacties staan van mensen die de pagina bezoeken. Het zijn er niet zo veel, ik maak er vooral uit op dat een paar mensen Johnny bewonderen. Er staat verder niets dat me dichterbij hem brengt. Maar dan lees ik plots een korte reactie die me doet opspringen van mijn stoel. Op donderdag 17 maart 2016, om 9.32 uur in de ochtend, schrijft Wendy Hendrickx:

Johnny Vosté was mijn peter. Deze foto heb ik nooit gezien.

Dit is de eerste rechtstreekse, persoonlijke, zelfs familiale link naar Johnny. Een zekere Wendy Hendrickx schrijft dat ze zijn petekind is. Het is wat verrassend dat ze, zijn petekind zijnde, de foto van Johnny in Dachau nooit gezien heeft, maar toch begin ik haar naam meteen te googelen. Ik heb ook meteen geluk: er blijkt in Mechelen een immomakelaar actief te zijn die Wendy Hendrickx heet. Haar gsm-nummer staat gewoon op internet.

‘Goeiemiddag, spreek ik met Wendy Hendrickx?’

‘Ja, dat ben ik, goeiemiddag.’

‘Bent u het petekind van Johnny Vosté?’

‘Ja, inderdaad. Wie bent u?’

‘Goeiemiddag, mijn naam is Wannes Peremans en ik ben tijdens mijn werk aan een reeks documentaires over de oorlog een foto tegengekomen waar Johnny Vosté op staat. De foto is gemaakt in het concentratiekamp van Dachau, kort na de bevrijding. De foto intrigeert me enorm en dus ben ik aan het uitzoeken wat ik over Johnny Vosté te weten kan komen. Een paar minuten geleden lees ik op Facebook dat Johnny uw peter was.’

‘Dat klopt, ja.’

‘Maar u heet zelf niet Vosté?’

‘Nee, mijn naam is Hendrickx, zoals Rosa Hendrickx, de echtgenote van Johnny. Rosa en Johnny waren de tante en de nonkel van mijn vader John Hendrickx.’

‘Ah, zo zit het in elkaar. Zou u mij iets meer over Johnny kunnen vertellen?’

‘Wel, ik was al een jaar of achttien toen hij gestorven is, ik herinner me hem vooral uit mijn kinderjaren. Ik ging vaak met Johnny en Rosa op vakantie naar Spanje, ze hadden een appartement in Campoamor, aan de Costa Blanca. Mijn peter was heel sociaal en praatte met iedereen.’



Johny op het Institut Saint-Louis

John laat me rustig foto's nemen van alle documenten en foto's die hij heeft bewaard. Wanneer ik klaar ben, toon ik hem op het scherm van mijn telefoon de foto van Johny bij de bevrijding van Dachau. Ik zeg erbij dat mijn grote interesse voor het verhaal van Johny met dit beeld is begonnen.

‘Ja, maar dat is mijn nonkel niet op die foto.’

‘Hoezo?’

‘Ik herken hem daar niet in.’

...



Op de linkse foto's staat met zekerheid Johny Vosté. Aan de rechterkant een close-up van de foto waarmee deze zoektocht is begonnen

Een paar uur later bel ik aan bij Yvo Verelst. Hij woont in een rijhuis in een rustige straat in het centrum van Wilrijk. Yvo doet open en nodigt me uit in zijn rokerige woonkamer. Yvo is een cellist op rust en de zoon van Juliaan (Juul) Verelst. En hij is een spraakwaterval. Yvo begint meteen over zijn vader te vertellen. Blijkbaar had die Johny goed gekend in Dachau en zijn ze na de oorlog met elkaar in contact gebleven. Ze staan samen op een foto die in 1946 is gemaakt op het kerkhof van Sint-Katelijne-Waver.



Begravenis van Emile De Neeff, op 28 april 1943 onthoofd in de gevangenis van Keulen. Na de oorlog werd zijn lichaam teruggebracht naar België en begraven op het kerkhof van Sint-Katelijne-Waver

In een pas gedolven graf laten Johny, Juul en nog zes andere ex-gevangenen een doodskist zakken. Het lichaam in de kist is dat van de Mechelse verzetsman Emile De Neeff. Voor ik wat meer over Emile vertel, kort iets over de gestreepte kleren

van Johny en de andere mannen op de foto. Hoe het komt dat ze die na de oorlog nog hebben, weet ik niet. En ik begrijp al helemaal niet waarom ze de pakjes dragen. Ik kan me niet voorstellen dat ze die, nadat het kamp was bevrijd, netjes hebben opgevouwen en mee naar huis hebben genomen, als aandenken aan de ellende en de miserie van de barakken. Of is dat net wel begrijpelijk? Bij het zien van de Dachau-pakken op de foto, herinner ik me een nog vreemdere foto uit de doos bij Johny's oom John.



Portret van Johny in zijn Dachau-kledij

Johnny opgesloten in de gevangenis van Bochum en heeft hij nog nooit over Edgar gehoord, en Edgar ook niet over Johnny.

Map 5 dan. Ze begint met *Stimmen der Kameraden*. Hier brandt de lamp. Dit zijn de transcripties van de invulbladen die Edgar heeft gemaakt voor zijn medegevangenen, om zijn geloofwaardigheid te vergroten. Ik maak een foto van elk blad, de details bekijk ik later wel, nu heb ik daar de tijd niet voor. Sommige namen herken ik uit het uitgegeven dagboek: Jean-Michel d'Archambeau, de man uit Luik, Ralph Exner, de student uit Leipzig... Maar ik ontdek ook namen die ik niet ken, die blijkbaar niet zijn overgenomen in het boek. Waarom? De eindredacteur van het boek heeft simpelweg een selectie uit alle brieven gemaakt, zo banaal is het vermoedelijk. En dan lees ik:

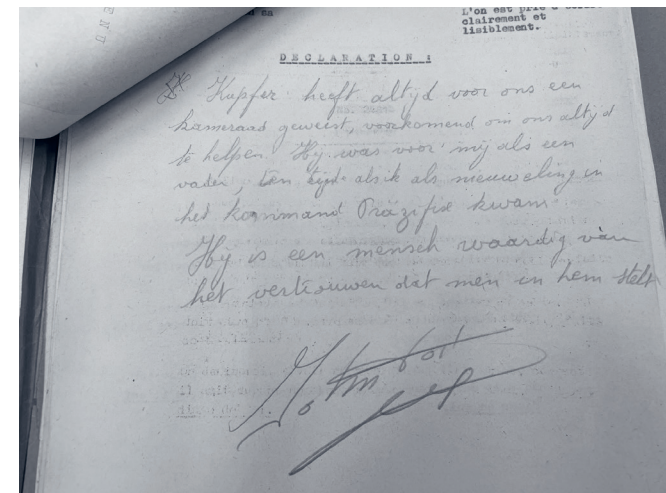
Kupfer is altijd een kameraad voor ons geweest, altijd bereid om ons te helpen. Hij was als een vader voor me toen ik naar het 'Präzifix' kamp werd gestuurd. Hij is een man die het in hem gestelde vertrouwen waardig is.

- Jean Vosté, 82791, student, Mechelen

Ook al zit ik in een duffe leeszaal in Dachau, hier krijg ik kippenvel van, het voelt alsof ik hem hoor praten. Ik heb een stukje tekst gevonden dat geschreven is door Johnny Vosté op 12 mei 1945, op verzoek van Edgar Kupfer-Koberwitz. Op het stuk papier dat ik in mijn handen heb, gevonden in map 5, staat de uitgetikte transcriptie van het originele invulblad van Edgar Kupfer-Koberwitz.

In de leeszaal van de *Special Collections* van de *University of Chicago Library* beleef ik een dikke maand later het tweede

kippenvelmoment in deze zoektocht naar Johnny Vosté. Ik vind er, zoals de mondharmica bij Yvo Verelst, iets dat Johnny zelf in zijn handen heeft gehad. Hij heeft dit document met een potlood ingevuld terwijl hij in Dachau achter de prikkeldraad zat te wachten om terug naar huis te keren. De transcriptie in het archief in Dachau verschilt gek genoeg een beetje van Johnny's originele tekstje.



Het document van Edgar Kupfer-Koberwitz, ingevuld door Johnny Vosté op 12 mei 1945 in Dachau

Ook al zijn het er niet veel, ik ben ontroerd door de mooie woorden die Johnny schrijft over zijn kameraad Edgar. Het doet me deugd en het maakt me blij dat ik lees hoe Johnny als jongeman van amper twintig jaar oud het gevoel heeft gehad dat hij, in de hel van het kamp, toch een vaderfiguur had. Ondanks alle ellende, onzekerheid en dagelijkse doodsangst in Dachau, was er iemand bij wie hij zich toch een beetje veilig en beschermd heeft kunnen voelen in zijn dagelijkse miserie.

kleurenfoto's van Johnny Vosté in haar archief liggen. En het beste moet nog steeds komen.

Terwijl ik nog altijd in het leeszaaltje in Dachau zit, surf ik naar de website van het USHMM en tik ik 'Zabin' in het zoekbalkje. Er verschijnen 49 kleurenfoto's die Alexander Zabin heeft gemaakt toen hij in Dachau was. Ook de twee met Johnny zijn erbij. Ze staan gewoon op de website van het United States Holocaust Memorial Museum. Ik had ze twee jaar geleden ook al kunnen vinden.

Ik heb al verschillende keren geprobeerd om uit te leggen hoe het internet werkt of niet werkt. En dit is weer een mooi voorbeeld. Hoe vaak heb ik nu al zitten zoeken naar foto's van de bevrijding, foto's gemaakt door Amerikaanse soldaten in Dachau? Hoe vaak heb ik al door de collectie van het USHMM zitten scrollen? Zonder overdrijven tientallen keren. En nu vind ik in Dachau een kopie van een foto die datzelfde USHMM bewaart. Dit hele verhaal is begonnen in het USHMM en nu eindigt het daar ook.

Een paar weken later ben ik in Bowie ('Boewie' moet je zeggen, zo blijkt wanneer ik op de parking van een supermarkt aan een local de weg vraag). Bowie ligt op een een half uur rijden van het centrum van Washington DC. Het USHMM heeft er sinds kort een nagelnieuw archiefgebouw, waar, onder andere, de hele fotocollectie van Alexander Zabin wordt bewaard.

Om het gebouw binnen te kunnen, moet je door een dubbele bewakingsgordel, telkens met gewapende veiligheidsagenten. Eenmaal in de leeszaal, krijg ik een doos met de fotocollectie van Alexander Zabin. Ik begin te bladeren in de mappen. Aan

de hand van de foto's speelt de bevrijding van Europa zich voor mijn ogen af. Eerst is Zabin een paar weken in Normandië, dan reist hij verder door Frankrijk, om via België en Luxemburg in Duitsland te belanden. In het midden van mei 1945 passeert Zabin in Dachau. Maar in de map met honderden foto's zit geen enkele foto die hij in Dachau heeft gemaakt. Ik toon de archivaris de twee foto's van Johnny die ik wil zien, en geef hem de unieke nummers in de collectie van het USHMM. 'Dat zijn geen foto's, maar 35mm-dia's,' zegt de vriendelijke en erg zakelijke archivaris. 'Die bewaren we in een gekoelde ruimte met de juiste vochtigheidsgraad, om te voorkomen dat ze beschadigd raken. U mag ze niet zien of aanraken, maar we kunnen u wel een scan geven in hoge resolutie.' Zo gezegd, zo gedaan.



Kleurenfoto met in het midden Johnny, gemaakt door Alexander Zabin, kort na de bevrijding van Dachau

Ik weet nog altijd niet zeker of het Johnny is op de foto waarmee dit boek begint. Ik geloof zijn familie, die zegt dat hij het niet is, en ik zie zelf ook heel weinig gelijkenissen. Maar